

Onderzoeksagenda voor het leesonderwijs

Kennistafel Effectief Leesonderwijs |
Werkgroep Onderzoeksagenda

Waarom deze onderzoeksagenda?

Over de Kennistafel Effectief Leesonderwijs

De [Kennistafel Effectief Leesonderwijs](#) (hierna: de Kennistafel) is in 2020 door de PO-Raad, de VO-raad en het Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek (NRO) in het leven geroepen om een duurzame uitwisseling tot stand te brengen tussen onderzoekers op hogescholen en universiteiten, onderwijsexperts van kennisinstituten, en onderwijsprofessionals 'in het veld'. Directe aanleiding voor het initiatief was de stagnatie c.q. achteruitgang in de leesvaardigheid (voornamelijk problemen met evalueren/reflecteren op tekstinhoud en meervoudig tekstbegrip) van Nederlandse scholieren (zowel po als vo) zoals die onder meer af te lezen is in de resultaten van gezaghebbende internationale onderzoeken als PIRLS (onder 10-jarigen) en PISA (onder 15-jarigen), en de jaarlijkse Staat van het Onderwijs van de Inspectie van het Onderwijs en Peil. Leesvaardigheid.

Op dit moment maken zo'n 40 leden deel uit van de Kennistafel, die minstens driemaal per jaar (online) samenkomen. Zij streven een tweeledig doel na: enerzijds bepalen hoe relevante wetenschappelijke kennis zijn weg naar de praktijk kan vinden; en anderzijds inventariseren welke vragen uit die praktijk kunnen leiden tot nader wetenschappelijk onderzoek. In de relatief korte tijd van het bestaan van de Kennistafel heeft die wisselwerking tussen wetenschap en praktijk al veel vruchten afgeworpen, zoals [het visiestuk Van weten naar doen](#), het [rapport Kennistafel Effectief Leesonderwijs: inventarisatie initiatieven](#), de [tool Kwaliteitswaaier Effectief Onderwijs in Begrijpend Lezen](#) en webinars voor onderwijsprofessionals. Daarnaast hebben leden van de Kennistafel hun bevindingen op tal van on- en offline meetings, conferenties en congressen gedeeld. Alle opbrengsten van de Kennistafel zijn te vinden in het [dossier Effectief Leesonderwijs](#).

In 2023 heeft de Kennistafel aandacht besteed aan de tweede beweging die in haar doelstelling vervat zit: die van de praktijk naar de wetenschap, aan de hand van een inventarisatie van de vragen die op scholen en opleidingen leven waarover nog weinig of geen kennis beschikbaar is en die daarom het waard zijn om wetenschappelijk onderzocht te worden.

Waarom deze onderzoeksagenda?

Van meet af aan is het opstellen van een onderzoeksagenda een van de hoofddoelen van de Kennistafel geweest. Natuurlijk: er is al heel veel fundamenteel en praktijkgericht onderzoek gedaan naar leesonderwijs, leesgedrag, leesvaardigheid, leesmotivatie en alles wat nog meer met lezen te maken heeft. Maar hoe die kennis in de praktijk kan worden toegepast, is niet altijd even duidelijk. Het is belangrijk dat een leraar weet heeft van het belang van achtergrondkennis in het begripsproces of van het belang van metacognitie bij het uitvoeren van leestaken; de crux zit hem dan in de vraag hoe hij op basis van die kennis zijn instructie kan vormgeven. Nieuw onderzoek naar hoe leraren de facilititeit om kennis creatief toe te passen kunnen ontwikkelen, is nodig. De belangrijkste focus van de Kennistafel is dan ook dat we de kennis over effectieve didactiek duurzaam willen verankeren in de onderwijspraktijk en willen weten wat daarvoor nodig is.

Er zijn tal van factoren in het geding die de eerder genoemde achteruitgang van de leesvaardigheid van Nederlandse scholieren zouden kunnen verklaren: het lerarentekort, corona, opleidingen die

achter de feiten aanlopen, de beperkte leesvaardigheid van pabo-studenten, de overvloed aan digitaal beeldmateriaal, podcasts en luisterboeken die geschreven teksten overbodig maken, enzovoort. Een andere veelgehoorde verklaring is dat het in Nederland ontbreekt aan een duidelijk nationaal curriculum. De kerndoelen zijn zo vaag omschreven dat een leraar er alle kanten mee op kan – en daardoor niet weet welke kant. SLO probeert daar met haar op 10 oktober 2023 gelanceerde nieuwe conceptkerndoelen al wat verandering in te brengen, onder meer door bij elk kerndoel suggesties te geven voor praktische toepassingen die de handelingsverlegenheid van leraren mede moeten doen omslaan in handelingsbekwaamheid.

Het is precies die omslag die ook de Kennistafel voor ogen staat bij het opstellen van deze onderzoeksagenda.

Wij danken alle leraren, schoolleiders, bestuurders en onderzoekers voor hun bijdrage aan deze agenda. Jacques Poell en Babs Rosenmuller bedanken we voor respectievelijk hun schrijf- en organisatiewerk!

Utrecht, 18 januari 2024

Leden van Werkgroep Onderzoeksagenda

Prof. dr. Paul van den Broek – Universiteit Leiden

Dr. Sander Dankelman – PO-Raad

Prof. dr. Eliane Segers – Radboud Universiteit

Prof. dr. Roel van Steensel – Vrije Universiteit

Jocelijn Pleumeekers – SLO

1. Werkwijze

Inventarisatie

Onderwijs- en onderzoeksprofessionals konden vanaf juni 2023 hun onderzoeksvragen indienen bij de Kennistafel. In twee Teams-sessies, geleid door drie hoogleraren/onderzoekers – Eliane Segers (Radboud Universiteit), Paul van den Broek (Universiteit Leiden) en Roel van Steensel (VU Amsterdam/Erasmus Universiteit) – hebben zij die input nader toegelicht: waar ze in de eigen praktijk door een gebrek aan kennis tegenaan lopen; wat de vragen zijn waar ze het meest mee zitten; en waar wat hen betreft nader onderzoek naar gedaan zou moeten worden. Uit die sessies kwamen de volgende thema's prominent naar voren: 'Integratie (van taal en andere vakken)', 'Motivatie', 'Meten/Monitoring', 'De rol van mondelinge taalvaardigheid', 'Differentiatie', 'Vormgeving van effectief leesonderwijs', 'Implementatie' en 'Speciale Onderwijsbehoeften'. De deelnemers aan de sessies hebben ook feedback gegeven op de concept-agenda.

Er waren zowel vragen over leesonderwijs als over de implementatie van onderwijsverbetering. Deze onderzoeksagenda gaat in op de eerste categorie, maar we vragen ook aandacht bij het NRO, het ministerie van OCW en andere onderwijsorganisaties om te werken aan kennis over en randvoorwaarden voor een goede toepassing van wetenschappelijke kennis in de onderwijspraktijk. De vragen zijn grosso modo samen te vatten in twee hamvragen: 'Wat werkt?' en 'Hoe pas ik dat toe?'. Gebrek aan kennis en de daaruit voortvloeiende handelingsverlegenheid liggen aan die vragen ten grondslag.

Prioritering

Uit die inventarisatie hebben de drie universitaire onderzoekers drie thema's geselecteerd waarover de meeste vragen gesteld werden en die het meest aanleiding gaven voor het formuleren van nadere onderzoeksvragen: vakintegratie, monitoring en differentiatie; in de volgende paragraaf komen die nader aan de orde. Tijdens het prioriteringsproces werden de volgende kanttekeningen geplaatst:

- De zojuist geschetste inventarisatie van vragen was zoals eerder aangegeven bottom-up van aard: eenrichtingsverkeer vanuit de praktijk naar de wetenschap. Al die tientallen vragen waren dan ook praktijkgericht van aard; er was geen vraag over/naar fundamenteel onderzoek bij. Toch mag de rol van fundamenteel onderzoek bij het formuleren van de uiteindelijke onderzoeksvragen van de Kennistafel niet buiten beschouwing blijven. Neem het voorbeeld van de praktische vragen die in de eerste twee sessies gesteld werden over hoe zaakvakken met leesonderwijs geïntegreerd kunnen worden. Daar gaat een fundamentele onderzoeksvraag als 'Kan de integratie bijdragen aan het leren van taal enerzijds en de inhoud anderzijds?' aan vooraf. Een mengeling van beide vragen is heel goed mogelijk en waarschijnlijk zelfs wenselijk.
- Opvallend was verder het ontbreken van een vraag over hoe de steeds sneller voortschrijdende technologische ontwikkelingen een rol kunnen spelen in het effectiever maken van ons leesonderwijs. De techniek om oogbewegingen te volgen om na te gaan waar een leerling naar kijkt, in welke volgorde en hoe lang is bijvoorbeeld al een tijd beschikbaar voor standaard laptops. Maar ook AI (voor het schrijfonderwijs al een hot item met de komst van ChatGPT) zou ingezet kunnen worden om bijvoorbeeld de toetsdruk te verminderen. Ook kan bijvoorbeeld het leesgedrag van leerlingen aan digitale collecties gekoppeld worden om ze beter te kunnen ondersteunen bij het kiezen van hun boekenkeuze. Technologische middelen kunnen ook helpen bij het verdiepen van kennis: het integreren van diverse media in een les, het versterken van leesbegrip en faciliteren van collaboratieve werkvormen. Onderwijsprofessionals moeten dan wel weten welke technologie effectief is en hoe je deze goed kan inzetten.
- Stichting Lezen werkt op basis van haar contacten, expertise en programma's aan een onderzoeksagenda voor haar activiteitenplan voor de komende jaren. Deze agenda lijkt te overlappen met de onderzoeksagenda van de kennistafel. Met name de thema's rondom integratie van taalonderwijs en zaakvakken en toetsing van leesonderwijs komen naar verwachting in de onderzoeksagenda van Stichting Lezen. Deze overlap bevestigt het belang van de opgehaalde onderwerpen.

Toetsing

De concept-onderzoeksagenda is voorgelegd aan de deelnemers van de sessies en de (overige) leden van de Kennistafel. Hun input is verwerkt in de voorliggende agenda.

2. Drie thema's

Bij elk van de drie geprioriteerde thema's staat hieronder een overzicht van de vragen/opmerkingen die bij de sessies van de Kennistafel als discussiepunt zijn ingebracht. Aansluitend staan de uiteindelijke onderzoeksvragen geformuleerd.

2.1 Vakintegratie

- Integratie van leesonderwijs met wereldoriëntatie-vakken neemt toe in basisscholen. Methodes als Blink, IPC, etc. laten de grenzen tussen vakken vervagen en veel scholen volgen deze methodiek. Geschiedenis/aardrijkskunde en Nederlands gaan makkelijk samen, maar bij de bèta-vakken lijkt dat een stuk lastiger te zijn.
- In hoeverre draagt integratie van leesonderwijs met andere onderdelen van het taalonderwijs, zaakvakken/wereldoriëntatie en bètavakken bij of doet juist afbreuk aan succesvol leren lezen? Hoe kunnen teksten in leermethodes (met name wis- en natuurkundeboeken) zodanig geoptimaliseerd worden, dat leerlingen er een beter begrip van de materie door krijgen?
- In hoeverre draagt integratie van leesonderwijs met andere onderdelen van het taalonderwijs, zaakvakken/wereldoriëntatie en bètavakken bij of doet juist afbreuk aan succesvol leren lezen? Hoe kunnen teksten in leermethodes (met name wis- en natuurkundeboeken) zodanig geoptimaliseerd worden, dat leerlingen er een beter begrip van de materie door krijgen?
- De verbinding tussen vrij lezen en praten over boeken met geïntegreerd lees- en zaakvakonderwijs is belangrijk. De vraag hierbij luidt: Welke bijdrage geven vrij lezen en boekgesprekken aan geïntegreerd lees- en zaakvakonderwijs, vooral met het oog op de verwerking van teksten door leerlingen en hiermee het tekstbegrip?
- Over de verschillende vormen van integratie kan worden gezegd, dat meer of minder integratie waarschijnlijk niet de juiste maatstaf is om de kwaliteit van een curriculum te beoordelen. Beter is het om te kijken naar de koppeling met onderwijsdoelen.
- Zwakkere lezers worden in bètavakken geconfronteerd met complexe teksten met een hoge informatiedichtheid. Hoe zorg je ervoor dat zulke teksten niet een te hoge drempel vormen?
- Hoe zorgen we ervoor dat niet alleen docenten Nederlands zich verantwoordelijk voelen voor begrijpend lezen, maar ook ander vakleraren? Hoe betrek je ze?

Suggesties voor onderzoeksvragen:

- In hoeverre draagt integratie van leesonderwijs met andere onderdelen van het taalonderwijs, zaakvakken/wereldoriëntatie en bètavakken bij of doet juist afbreuk aan succesvol leren lezen met begrip?
- Hoe kunnen teksten in leermethodes zodanig geoptimaliseerd worden, dat leerlingen er een beter begrip van de materie door krijgen?
- Welke werkvormen voor boeken lenen zich voor een goede inhoudelijke bespreking van boeken met oog voor lerarentekort (en daarmee lessentekort), specifiek voor doelgroepen die vanuit zichzelf minder toegang hebben tot boeken en lezen? De werkvorm van Cornelisse is prachtig, maar vraagt veel toewijding van de docent.

2.2 Monitoring

- Hoe kun je de leesvaardigheid van leerlingen het beste formatief of summatief monitoren? Wat zijn de beste meetinstrumenten?
- Wat verstaan we onder leesbegrip? Welke vragen moet je stellen en welke taken laat je een leerling uitvoeren om dat begrip te tonen? Toetsen aan de hand van multiple choice-vragen geven daar niet altijd goed inzicht in, andere manieren van meten kunnen zich daar meer voor lenen. Het begrip van teksten zou bijvoorbeeld ook gemonitord kunnen worden door na te gaan hoe leerlingen er – in de les – over praten. Welke handelingen verbind je daaraan?
- Naast (multiple choice of andere) tests die een snelle indicatie geven maar inhoudelijk beperkt zijn, zijn er ook diagnostische of actie-georiënteerde toetsen. Dat die verfijning tussen verschillende soorten toetsen en verschillende doelen bestaat, is niet iets waar docenten altijd bij stilstaan.

Suggesties voor onderzoeksvragen

- Welke soorten toetsen kunnen bij het monitoren van de leesvaardigheid en het leesbegrip het best ingezet worden?
- Wat is de relatie tussen het toetsen van kennis en het didactisch handelen van de leraar?
- In hoeverre kunnen AI en/of andere technologieën ingezet worden bij het monitoren van leerlingen?

2.3 Differentiatie

- Leraren en andere bij het onderwijs betrokken professionals worstelen met de spreiding in het lesniveau van leerlingen: qua leesgedrag, motivatie en vaardigheid. Welke tools kunnen ze inzetten? Hoe breng je leesprofielen in kaart zodat je kunt differentiëren? Extra zorg, preteaching?
- Als je monitort, moet dat ook input geven voor de manier waarop je differentieert. Dat weten we voor bepaalde elementen van het leesonderwijs wel maar voor andere niet (helemaal).
- De onderzoeksagenda is met name ook gericht op het sbo en vso. In het speciaal onderwijs zijn leraren vaak zo veel tijd kwijt met technisch lezen dat leesbevordering, beleving, enthousiasmeren etc. erbij inschieten, en het differentiëren op dat vlak dus ook. Wat werkt voor deze populatie?

Suggesties voor onderzoeksvragen

- Wat hebben leraren nodig om succesvol te differentiëren?
- En hoe kun je succesvol differentiëren in het speciaal onderwijs?

3. Vervolgstappen

De onderzoeksagenda voor het leesonderwijs wordt overhandigd aan organisaties die onderwijsonderzoek financieren, zoals het Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek (NRO), Regieorgaan SIA en het ministerie van OCW. Met deze agenda kunnen deze organisaties hun programma vormgeven en onderzoeksmiddelen verdelen over onderwerpen die voor de verbetering van het leesonderwijs belangrijk zijn.

Colofon

Werkgroep: prof. dr. Paul van den Broek, dr. Sander Dankelman, prof. dr. Eliane Segers,
prof. dr. Roel van Steensel, Jocelijn Pleumeekers

Tekst: Jacques Poell

Vormgeving: DailyDaisy

Fotografie: Wilbert van Woensel en Adobe Stock

Datum: Maart 2024

www.platformsamenonderzoeken.nl/samenwerkingsrelatie/kennistafel-effectief-leesonderwijs